

אילת מעוז. חוק חי: שיטור וריבונות תחת כיבוש. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. 2020. 235 עמודים

מירב אמיר*

"בסיפור ההצלחה המסחרר שהוא הכיבוש", קובעת אילת מעוז במבוא לספרה, "המשטרה היא דווקא מרכיב כושל" (עמ' 14). ואכן, מחוז יהודה ושומרון (ש"י) של המשטרה, האמון בעיקר על שיטור אוכלוסיית המתנחלים, הפך למסמן מובהק של כישלון. זו אינה רק עמדתם של ארגוני זכויות אדם; מבקר המדינה, משרד המשפטים, הצבא ואף המשטרה עצמה הגיעו לאותה המסקנה. לאור הקונסנזוס הזה נדמה כי הספר מתפרץ לדלת פתוחה, אך לא כך הוא הדבר. מבקרים אלו רואים את כישלונה של משטרת מחוז ש"י ככשל אופרטיבי, כזה שניתן לתיקון בעזרת רפורמות, תקצוב, הכשרה ותוכניות ייעול. חוקרים ביקורתיים גם יציעו על הכשל המבני שבמשטרה, מערכת שנועדה לספק פתרון לבעיה (עבריינות ופשיעה) שאת מקורותיה (עוני, הזנחה, ועוינות כלפי הסדר הקיים) אין ביכולתה לתקן. הסברים אלו אינם מספקים את מעוז. כישלון של משטרת ש"י, היא טוענת, הוא כישלון פרודוקטיבי.

פרודוקטיביות הכשל השיטורי בשטחים נובעת מטיבה של העבריינות שאותה אמורים לשטר, ומתפקודה של אלימות זו במפעל ההתנחלות. בניתוחה נשענת מעוז על המסגרת האנליטית של הקולוניאליזם התיישבותי, פרספקטיבה שהפכה לא מכבר דומיננטית במחקר הביקורתי על פלסטין/ישראל. לורנצו ורצי'ני (Veracini, 2010), למשל, מראה כי האלימות המתנחלית היא תנאי האפשרות של הקולוניאליזם התיישבותי. אלימות זו, לפי פטריק וולף (Wolfe, 2001), עשויה לקבל צורות שונות, והיא לא תמיד מגולמת בהתפרצויות בוטות כדוגמת אלה של נוער הגבעות, אך היא לעולם רכיב הכרחי; תולדה של משחק סכום האפס הטריטוריאלי שעליו מושתת מפעל ההתנחלויות. לפיכך, אלימות מתנחלים אינה הסרח העודף של תנועת ההתנחלות, שלטענת השמאל הציוני היא בעצמה הסרח העודף של הציונות. אין היא תופעה שניתנת למיגור ואשר נובעת ממחדל ממשי או מלהט אידיאולוגי או משיחי שיצא מכלל שליטה. היא גם אינה תולדה של מתחים פנימיים, משבר או אולי קרע של ממש בקרב תנועת ההתנחלות, או בין הממסד המדינתי למתנחלים. היא גם אינה תוצר לוואי אקראי ומצער של האנומליה השלטונית של הכיבוש ושל הריק השלטוני והאכיפתי שהוא מייצר. מעוז מוסיפה וטוענת כי יש לייחס אלימות זו גם למשילות הניאו-ליברלית המנחה את הקולוניאליזם ההתיישבותי הישראלי, משילות המתנערת מאחריות, מפריטה את סמכויותיה ומסמיכה את אזרחיה להשלים את הפערים שנוצרו מתוך כך באמצעות "יוזמה" ו"אחריות אישית". "לקחת החוק לידים", היא כותבת, "היא תופעה קולוניאלית וניאו-ליברלית מובהקת" (עמ' 167).

בספר של הקולוניאליזם הישראלי, המשטרה הכושלת מייפה את כוחו של המתנחל האלים, פורע החוק, הוויג'לנטי (במילותיה של מעוז), וכך היא מאפשרת את התפשטותה

* ד"ר מירב אמיר, המחלקה לגיאוגרפיה בבית הספר ללימודי הסביבה, אוניברסיטת קווינס, בלפסט

של הקולוניה במרחב ואת הסגת האוכלוסייה הילידית. באמצעות השלטת טרור על הפלסטינים בשטחים, הוויג'ילנטי מאפשר את הרחבת ההתנחלויות, את הקמתם של מאחזים חדשים ואת ההשתלטות על אדמות חקלאיות נוספות. בה בעת, כשל זה גם מאפשר את ההתפשטות המרחבית של גופי השלטון: האלימות הוויג'ילנטית מזמנת את הכוח המדינתי בדמות השוטר שמגיע (תמיד באיחור) כדי להשליט מחדש את הסדר, המשרת את ההיגיון הקולוניאלי ומקבע את האחיזה הישראלית בטרטוריה. במרחב הסֶפֶר המשטרה מועדת להיכשל מכיוון שהמתנחל האלים אינו עובר על החוק; הוא החוק, "חוק חי", בלשונה של מעוז.

אף שאלימות מתנחלים מוצגת לא אחת כמכוונת נגד המדינה, במיוחד כשהיא מופנית נגד סממני השלטון, מעוז מראה שהריבונות הפורמלית הישראלית מתפקדת כאספירציה של האלימות הוויג'ילנטית, כמושא התשוקה שלה. אלימות זו, הכמהה אל המדינה, פועלת להנכיח את המדינה ולזרוז את סיפוחו של הסֶפֶר הפתוח. מהפרספקטיבה הזאת אפשר לראות שהתנועה של המפעל ההתנחלותי בסֶפֶר אינה רק מרחבית, אלא היא גם תנועה בזמן: האלימות הוויג'ילנטית מטרימה את המדינה שתבוא, ומקדמת את הופעתה של הריבונות הפורמלית.

כל אחד מחמשת פרקיו של הספר מתמקד בתקופה פורמטיבית אחרת במערך השיטורי בשטחים. שני הפרקים הראשונים עוסקים במה שמעוז מכנה "הפרה-היסטוריה של משטרת ש"י": מהעשורים המוקדמים של הכיבוש ועד לטבח במערת המכפלה, שהוביל להקמתה של משטרת ש"י. הפרק השלישי בוחן את תקופת אוסלו, ואילו שני הפרקים האחרונים עוסקים במה שמעוז כינתה במקום אחר "הכיבוש המאוחר" (מעוז, 2008): שני העשורים שחלפו מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה. המבנה הכרונולוגי של הספר עשוי לתת את הרושם שזוהי היסטוריה ארגונית של ממסד מחוז ש"י של המשטרה. אך דרך מעקב אחר האבולוציה של השיטור הישראלי בשטחים, מעוז חושפת למעשה את עיצוב הרבדים השונים של מערך השליטה הישראלי בכללותו, על תצורות הריבונות שלו, יחסי האלימות שבו, הגיונות הביטחון ומערכי ההגזעה שבסיסו. כך, החלוקה התקופתית חושפת את עלייתה ונפילתה של דוקטרינת ה"כיבוש הנאור" ששאפה "לתרבת" את הפלסטינים; את נטישת הניסיון לבצר את ההבחנה בין פלסטינים משני צידי הקו הירוק לטובת כרסום בקטגוריית המעמד האזרחי והחלפתה בקטגוריות גזעיות במאה ה-21; את הטשטוש ההולך וגובר בין אלימות לגיטימית ובלתי לגיטימית בסֶפֶר; ואת מחיקת הקו הירוק והתבססות ה"זמניות הקבועה" של השליטה הישראלית בשטחים. מבחינה זו, הניתוח שהספר מציג מתנער מהסד של מחקר מוסדי גרידא, ובוחן מערכת שאי אפשר להבינה מבלי לראות את האינטגרציה בין הממסד ובין החוץ-מוסדי והאנטי-מוסדי. עם זאת, מעוז אינה נוטשת את הפרספקטיבה המוסדית. התעקשותה לשלב את זו בניחות מאפשרת לה להגשים את מה שניתוחים פוליטיים רבים שואפים לעשות, אך לא תמיד מצליחים: להראות את הרצף שבין ישראל הפורמלית ובין השלטון בשטחים, ולחצות בהצלחה את הקו הירוק.

נקודת המבט שהספר מציג מאפשרת להסביר בבירור את השניות שחשה תנועת ההתנחלות כלפי רעיון סיפוחה של הגדה המערבית, שניות שנחשפה בשלהי כהונת נתניהו. אין ספק שההתנגדות לסיפוח, שהתנסחה בעיקר כפרגמטית, נובעת למעשה במידה רבה מהחרדה שהסיפוח ייתר את היוזמה הוויג'ילנטית, יגביל את חופש פעולתה

ויכפיף את שחקניה לשלטון החוק. אך הניתוח של מעוז מראה גם כי לווּיג'ילנטי יש תפקיד פּנּטזמטי בקולוניאליזם הישראלי: בריבונות הבלתי מרוסנת שהוּיג'ילנטי מגלם יש חפיפה מלאה בין הזהות הלאומית ובין החוק. בגופו הוא מנכיח אפוא את האפשרות של יצירת אחדות מושלמת בין לאומיות יהודית לריבונות טריטוריאלית, אחדות שהמדינה הישראלית לעולם לא תצליח להגשים. אם כן, סיפוחה של הגדה יקריס לתוך מציאות דו־לאומית את האספירציה שעליה מופקד מפעל ההתנחלות כולו.

המחקר בספר מבוסס על עבודת התזה שמעוז כתבה בהנחיית פרופסור יהודה שנהב בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב, אך הוא אינו נושא עקבות של סטודנטיאליזם. ההפך הוא הנכון. קריאה בספר מעלה את התהייה כיצד מעורבותה של המשטרה במערך השליטה הישראלית בשטחים הכבושים טרם זכתה לתשומת הלב הראויה בספרות הענפה שהכיבוש הישראלי מניב זה כמה עשורים. חוק חי לא רק משלים את הלקונה במחקר, אלא גם מצליח לעשות את מה שנדמה כמעט בלתי אפשרי בתוך שדה צפוף שכזה: הוא מעשיר את חקר הכיבוש בפרספקטיבה חדשה ורעננה. חשיבותו של הספר נובעת גם מעצם עיגונו של המחקר במסגרת הקונספטואלית של קולוניאליזם התיישבותי. ההיצע של מחקר הבוחן את פלסטין/ישראל מתוך מסגרת בעברית אינו רב, והדבר מקשה על הנגשתו לסטודנטים ולקהלים חוץ־אקדמיים. יש לברך את מעוז על החלטתה להביא את מחקרה לדפוס בעברית; זוהי בחירה שאינה מובנת מאליה באקלים אקדמי המתגמל חוקרים באופן בלעדי כמעט על פרסומים באנגלית.

מקורות

- מעוז, אילת. (2008, 10 באוקטובר). הפרטת מחסומים והכיבוש המאוחר. *מחסום Watch*.
 Veracini, Lorenzo. (2010). *Settler colonialism: A theoretical overview*. Palgrave Macmillan.
 Wolfe, Patrick. (2001). Land, labor, and difference: Elementary structures of race. *The American Historical Review*, 106(3), 866–905.